

TARPTAUTINĖS FONETINĖS ABĖCĖLĖS (TFA) LIETUVIŠKI TERMINAI

The Lithuanian Terms of the International Phonetic Alphabet (IPA)

RIMA BAKŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

El. paštas: rima.baksiene@lki.lt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6716-0776>

Mokslinių tyrimų kryptys: dialektologija, geolingvistika, eksperimentinė fonetika, fonologija.

AGNĖ ČEPAITIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

El. paštas: agne.cepaitiene@lki.lt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6018-0520>

Mokslinių tyrimų kryptys: dialektologija, geolingvistika, sociolingvistika, sakytinės lietuvių kalbos ypatybės.

JOLITA URBANAVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

El. paštas: jolita.urbanaviciene@lki.lt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5514-2263>

Mokslinių tyrimų kryptys: eksperimentinė fonetika, fonologija, leksikografija, geolingvistika, sociolingvistika.

<https://doi.org/10.35321/term32-07>

ANOTACIJA

Straipsnyje pristatomas ir analizuojamas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintas fonetikos terminų rinkinys, apimantis tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA, angl. *International Phonetic Alphabet* [IPA]) ženklų pavadinimus lietuvių kalba. Iš viso nagrinėjami 166 antraštiniai terminai, suskirstyti į dvi dalis: 1)

Copyright © 2025 Rima Bakšienė, Agnė Čepaitienė, Jolita Urbanavičienė. Published by the [Institute of the Lithuanian Language](#). This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited. // Išleido [Lietuvių kalbos institutas](#). Šis straipsnis yra atviros prieigos, platinamas pagal „Creative Commons“ priskyrimo licencijos sąlygas, leidžiančias neribotai naudoti, platinti ir atkurti turinį bet kokioje laikmenoje, nurodant autorių ir šaltinį.

Received: / **Gauta:** 2025-05-30. **Accepted:** / **Priimta:** 2025-08-01.

sulietuvinti tarptautiniai terminai, pvz., *glotalinis*; 2) lietuviški terminai, pvz., *gerklinis*. Apžvelgiama tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimija, pagrindinio varianto pasirinkimo kriterijai, kai kurių naujų lietuviškų terminų kūrimo aspektai ir būdingiausi rinkinio terminų darybos bruožai.

ESMINIAI ŽODŽIAI: fonetika, tarptautinė fonetinė abėcėlė, terminų sinonimija, terminų daryba, terminų lietuvinimas, TFA lentelė.

ABSTRACT

The paper presents and analyses the set of phonetic terms approved by the State Commission of the Lithuanian Language. It consists of the labels of International Phonetic Alphabet (IPA) characters in the Lithuanian language.

A total of 166 terms have been analysed, divided into two groups: 1) Lithuanised international terms; 2) Lithuanian terms. The synonymy of international and Lithuanian terms, the criteria for selecting the main variant, some aspects of the creation of new Lithuanian terms, and the most characteristic features of the formation of the terms set are reviewed.

KEYWORDS: phonetics, International Phonetic Alphabet, synonymy of terms, formation of terms, Lithuanisation of terms, IPA chart.

ĮVADAS

1886 m. Paryžiuje įkurta pagrindinė fonetikų organizacija – Tarptautinė fonetikų asociacija (žr. IPhA), kurios tikslas – skatinti fonetikos tyrimus ir įvairų praktinį šio mokslo taikymą. Tuo pačiu laiku sukurta ir 1888 m. pirmą kartą publikuota Tarptautinė fonetinė abėcėlė (TFA, angl. *International Phonetic Alphabet* [IPA]), apibrėžti jos pagrindiniai principai. Tai visų pasaulio kalbų garsams užrašyti skirta universali ženklų sistema, kurios pagrindą sudaro lotyniški rašmenys balsiams ir priebalsiams, papildomi diakritikai koartikuliacinėms ir prozodinėms ypatybėms žymėti bei visus šiuos ženklus įvardijantys terminai (žr. IPA 2020; išsamų aprašą žr. HIPA 1999; dar žr. 1 priedą).

Per beveik pusantro šimtmečio trunkantį asociacijos gyvavimo laikotarpį TFA ne kartą koreguota ir pildyta (plg. istorines redakcijas HIPA 2018), pritaikyta ir vartota tiriant daugelį kalbų ir jų variantų (žr. PHWL). Pagrindiniai TFA užrašymo principai publikuojami Tarptautinės fonetikų asociacijos moksliniame žurnale (angl. *Journal of the International Phonetic Alphabet* [JIPA]) ir jo atskiroje straipsnių serijoje *TFA transkripcijos pavyzdžiai* (angl. *Illustrations of the IPA*). Šioje skiltyje 2023 m. publikuotas ir bendrinės lietuvių kalbos garsų ypatybių aprašas bei transkripcijos TFA ženklais iliustracija (žr. Bakšienė ir kt. 2023). Tai pirmoji prestižiniame tarptautiniame fonetikų žurnale paskelbta publikacija, skirta bendrinei lietuvių kalbai, grįsta iki tol lietuvių autorių atliktais eksperimentiniais tyrimais. Teikiant lietuvišką TFA iliustraciją, atsižvelgta ir į tuo metu Lietuvoje oficialiai patvirtintą TFA ženklų rinkinį bendrinei kalbai (žr. VLKK K-25).

Šimtmetį grynintais bendrinės lietuvių kalbos (ir tarmių) garsų transkripcijos principais¹ remtasi ieškant ne tik lietuviškų garsų atitikmenų TFA sistemoje, bet ir jiems

¹ Pastarąjį šimtmetį Lietuvoje gyvavo Jurgio Gerulio (Georgo Gerullio) 1930 m. adaptuota vadinamoji *kopenhaginė transkripcija* (žr. Gerullis 1930), paremta lietuvių garsams pritaikyta Tarptautinės fonetikų

pavadinti skirtų terminų. Poreikis tikslinti ir įtvirtinti lietuvišką TFA rinkinį atsirado paskelbus minėtą TFA iliustraciją – iš JIPA žurnalo redakcinės kolegijos gautas siūlymas parengti TFA lentelę (angl. *IPA chart*) ir interaktyvią jos versiją (žr. TFA LT2 2025) lietuvių kalba. Pirmiausia TFA ženklų pavadinimų lietuviški atitikmenys buvo apsvarstyti ir patvirtinti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisėje (žr. VLKK 2024), po to – Tarptautinės fonetikų asociacijos Abécélès, ženklų ir šriftų komisijoje (angl. *The Alphabet, Charts and Fonts committee of the International Phonetic Association*)² bei paskelbti greta kitų daugiau nei dvidešimties kalbų tokių klasifikacinių terminų (žr. IPA charts).

Šio straipsnio tikslas – pristatyti angliškų TFA terminų lietuviškus atitikmenis ir apžvelgti probleminius aspektus, su kuriais susidurta rengiant rinkinį. Tikslui įgyvendinti išsikelti šie uždaviniai: 1) aptarti TFA lietuviškų atitikmenų svarbiausius atrankos kriterijus; 2) išryškinti pagrindinius TFA rinkinio terminų sinonimijos bruožus; 3) apžvelgti būdingiausias TFA rinkinio terminų darybos ypatybes. Užsibrėžtiems uždaviniams pasiekti pasitelkti aprašomasis, lyginamasis ir kiekybinis metodai.

Tyrimo objektas – TFA ženklų lietuviški pavadinimai. Iš viso nagrinėjami 166 antraštiniai terminai, suskirstyti į dvi dalis: 1) sulietuvinti tarptautiniai terminai, pvz., *glotalinis*; 2) lietuviški terminai, pvz., *gerklinis* (žr. 2 priedą). Rinkinyje išskirti (paryškinti) autorių teikiami pagrindiniai variantai, dažniausiai jais pasirinkti lietuvišką vartojimo tradiciją turintys terminai. Šiuo rinkiniu, patvirtintu lietuvių fonetikos specialistų, siekiama mažinti terminų įvairavimą mokslo darbuose, išgryninti ir įtvirtinti TFA terminiją, atitinkančią taisyklę *vienas terminas – viena reikšmė*, ir skatinti ją vartoti lietuvių fonetikos ir fonologijos veikaluose.

TFA TERMINIJA ANKSTESNIUOSE LIETUVIŲ FONETIKOS DARBUOSE

Atskirų kalbotyros sričių terminija glaudžiai susijusi su tų sričių plėtra. XX a. pradžioje daugiausia fonetikos terminų randama Jono Jablonskio (žr. Keinys 1967: 25), Kazimiero Būgos (1958–1961) ir Mykolo Durio (1929) darbuose. Tuo metu buvo klojami visos lietuviškos fonetinės terminijos pamatai, daugiausia orientuojantis į trūkstamų terminų kūrimą. Šį procesą spartino TFA paskelbimas bei poreikis ją pritaikyti nacionalinei garsų sistemai. Pirmą kartą bendrinės lietuvių kalbos garsai TFA rašmenimis užrašyti 1922 m. švedų kalbininko Richardo Ekblomo vadovyje, o ilgainiui įsitvirtinusią lietuvių kalbos garsų transkripcijos sistemą, dar žinomą kaip *kopenhaginė transkripcija*, sukūrė Jurgis Gerulis (Gerullis 1930) (dar žr. 1 išnašą).

asociacijos 1925 m. Kopenhagoje priimta TFA redakcija. Apie lietuvių tarmių transkripciją TFA rašmenimis plačiau žr. Bakšienė, Čepaitienė 2024 ir ten min. lit.

² Ši komisija nuo 2011 m. vykdo projektą, kurio tikslas – rinkti ir skelbti originalo kalba parengtas TFA lenteles. Tai nėra tik pažodiniai terminų vertimai iš anglų į kitą kalbą – teikiant terminų atitikmenis, turi būti remiamasi šalies fonetikos tyrimų praktika bei tradicija (plačiau žr. IPA charts).

XX a. viduryje fonetikos srityje darbavosi J. Gerulio mokinė Elzbieta Mikalauskaitė, išsilavinimą įgijusi Berlyno, Leipcigo, Hamburgo universitetuose. Savo darbuose ji rėmėsi TFA terminais, naudojosi TFA ženklais bei pateikė TFA pagrindu sukurtas lietuvių kalbos balsių ir priebalsių klasifikacijas (Mikalauskaitė 1975: 22, 37). Ideologiškai priešingos – vadinamosios Leningrado kalbotyros mokyklos – atstove laikytina Valerija Vaitkevičiūtė, parengusi Fonetikos skyrių (ir kitą garsų klasifikacijos versiją) pirmajai akademinei *Lietuvių kalbos gramatikai* (LKG 1965). Taigi, fonetikos mokslas sovietmečio Lietuvoje sėkmingai sujungė mokslines idėjas, ateinančias tiek iš Rytų, tiek iš Vakarų. Tačiau TFA terminai ir rašmenys tuo laikotarpiu sistemingiau vartoti tik pavieniuose, dažniausiai lyginamuosiuose, mokslo darbuose, pavyzdžiui, gretinant lietuvių ir anglų kalbų balsius (Svecevičius 1960: 29–48) ir pan.

Iki tol plėtotą grynosios fonetikos terminiją XX a. devintajame dešimtmetyje papildė nauja struktūralizmo kryptis – fonologija, išaugusi iš Prahos lingvistinio būrelio ir glosematikos idėjų. Šiuo laikotarpiu kurta nacionalinė fonetikos ir fonologijos terminija, kuri reikšmingai įtvirtinta Antano Pakerio tyrimuose (1986), lietuvių fonologijos mokyklos pradininko Alekso Girdenio monografijoje *Fonologija* (1981). Fonetikos terminijai priskirta ir prozodijos, kaip sudėtinės fonologijos dalies, sritis bei jai aktualūs terminai (Pakerys 1982; Gaivenis, Keinys 1990).

XX a. pabaigoje TFA rašmenis pradėta taikyti pirmiausia kitomis kalbomis leidžiamose lietuvių kalbos gramatikose, plg.: *Lithuanian Grammar* (LG 2006: 16–17), *Грамматика литовского языка* (GLJ 1985: 13–14). Su TFA ženklais supažindinta ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 2005). Pastebėta, kad TFA universalumas ypač tinka lyginamiesiems dabartinių baltų kalbų darbams, kai ta pačia transkripcijos sistema reikia užrašyti skirtingų kalbų garsus, pavyzdžiui, TFA rašmenys vartoti Lietuvių kalbos instituto serijoje *Baltų kalbų garsynas XXI a. pradžioje*³. Tai skatino kurti naują terminiją, pavyzdžiui, kalbant apie priebalsius, atsisakyta metaforinių terminų *kietasis* ir *minkštasis* – vietoj jų imta vartoti tarptautinius terminus *palatalinis* (žymint pirminę palatalizaciją) ir *palatalizuotas* (įvardijant antrinę palatalizaciją) (Urbanavičienė ir kt. 2019: 22).

TFA sistema taip pat pasitelkta siekiant fonetiškai suklasifikuoti lietuvių kalbos garsus. Tokias klasifikacijas TFA kontekste pasiūlė Jurgis Pakerys (2014: 88–92), Rytis Ambrazevičius ir Asta Leskauskaitė (2014: 164–167), Asta Kazlauskienė (2018: 45). R. Ambrazevičius ir A. Leskauskaitė siekė lietuvių kalbai pritaikyti TFA rašmenis (ir atitinkamus terminus) lygindami anglų ir lietuvių kalbų priebalsių F2 lokusų reikšmes. Pastaraisiais metais TFA tikslinta ir įtvirtinta ir kituose bendrinės lietuvių kalbos fonetikos

³ I serijos knyga: *Balsių ir garsų sąveikos instrumentinis tyrimas* (Jaroslavičienė ir kt. 2019), II knyga: *Priebalsių instrumentinis tyrimas* (Urbanavičienė ir kt. 2019); III knyga: *Lietuvių ir latvių kalbų sonantų lyginamasis akustinis ir perceptyvus tyrimas* (Urbanavičienė, Tapertė 2023).

tyrėjų darbuose (žr.: Švageris 2022; Kazlauskienė 2023; Kazlauskienė ir kt. 2023; Kazlauskaitė 2024: 13–18 ir kt.).

Dėl fonetikos specifiškumo lietuviškus (ir ne tik) šios srities terminus teko kurti pirmiausia specialistams, nes šalia fonetikos, fonologijos, prozodijos, morfonologijos (tarpinės disciplinos tarp fonologijos ir morfologijos, žr. DLKG 2005: 17) plėtojosi kalbos akustika, perceptyvieniai, statistiniai ir kt. garsų tyrimai. Taigi, terminologams ir fonetikos specialistams teko dirbti išvien. Pirmajame lietuviškame *Kalbotyros terminų žodyne* (Gaivenis, Keinys 1990) buvo apsiribota grynosios fonetikos, fonologijos, prozodijos ir morfonologijos terminais (Kazlauskaitė 2000: 26). Atskirus fonetikai (2008) ir fonologijai (2011) skirtus žodynėlius parengė Rima Bakšienė (Bacevičiūtė). Akustinės fonetikos terminiją glaustai ir iliustratyviai apžvelgė R. Ambrazevičius (2011), eksperimentinės fonetikos – A. Kazlauskienė (2018), Evaldas Švageris (2022).

TFA TERMINŲ RINKINIO STRUKTŪRA IR PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Sulietuvintų tarptautinių ir lietuviškų TFA terminų sinonimija

Pasirinktas straipsnio objektas – TFA ženklų lietuviški pavadinimai – fonetikos terminijoje palyginti naujas. Nors lietuvių fonetikos mokslas jau gerokai pažengęs, terminija (ne tik TFA ženklų) įvairuoja – nesama pavadinimų kai kuriems reiškiniams (ypač lietuvių kalbai nebūdingiems) įvardyti (plg. fonetikos terminų analizę Kazlauskaitė 2000: 25–31; dar žr. šio straipsnio poskyrį „Sulietuvinti tarptautiniai ir lietuviški TFA terminai“). Rengiant TFA ženklų lietuviškų pavadinimų rinkinį, taip pat neišvengta terminų sinonimijos⁴.

Nors sinonimija terminologijoje gali lemti tikslumo ir aiškumo trūkumą, vis dėlto sinonimų nebuvimas nėra vienas iš reikalavimų sudarant naujus terminus (plg.: Keinys 1980; Gaivenis 2002 ir kt.; dar žr. Mitkevičienė 2015: 39–59; 2020: 1–18). Tačiau pagrįsta laikoma tik lietuviškų ir tarptautinių terminų sinonimija (Klimavičius 1975; dar žr. Kazlauskaitė 2000: 25; Mitkevičienė 2020: 1–18 ir kt.), kuria ir pasižymi analizuojamasis TFA terminų rinkinys⁵.

Lietuviškame TFA rinkinyje vyrauja sinoniminiai terminai (64 proc.) (žr. 2 priedą). Sinonimiškai teikiamų sulietuvintų tarptautinių ir lietuviškų atitikmenų grupėje dominuoja vienažodžiai terminai (57 proc. visų sinoniminių terminų). Jie yra dvejopi: a) lietuviškas ir

⁴ Straipsnyje TFA terminų sinonimais laikomi tą patį ženklą įvardijantys skirtingi (sulietuvintas tarptautinis ir lietuviškas) pavadinimai, kurie neturi jokių reikšmės atspalvių skirtumo ir dažnai interpretuojami kaip dubletai (Gaivenis 2014: 200 ir kt.). Apie nevienodą sinonimų apskritai ir sinonimų terminologijoje sampratą žr.: Klimavičius 1975: 91–122; Zemlevičiūtė 2001: 35–38; Mitkevičienė 2015: 39–59; 2020: 1–18 ir kt.

⁵ Kaip rodo iki šiol atlikti tyrimai, terminų sinonimija būdinga ir daugelio kitų sričių terminijai: fizikos (Kaulakienė 2009); informatikos, kompiuterijos (Kaulakienė 2000: 23–28; Celiešienė 2011: 23–30; Aukšoriūtė ir kt. 2018); medicinos (Zemlevičiūtė 2001: 34–39); teisės (Umbrasas 2004: 100–118); statybos (Stunžinas 2005: 7–26); astrologijos (Vaskelaitė 2021: 192–223); ekonomikos (Vaskelaitė 2022); aprangos (Rimkutė-Ganusauskienė 2023) ir kt. Dar žr. Mitkevičienė 2015: 39.

tarptautinis terminas, pvz.: *pučiamasis / friktyvas* (angl. *fricative*)⁶, *sklandusisv/aproksimantas* (angl. *approximant*); b) lietuviškas terminas ir hibridas⁷, pvz.: *liežuvėlinis / uvuliarinis* (angl. *uvular*), *paminkštėjęs / palatalizuotas* (angl. *palatalized*), *abilūpis / bilabialinis* (angl. *bilabial*), *dantinis / dentalinis* (angl. *dental*), *gerklinis / glotalinis* (angl. *glottal*). Rekomenduojamų vartoti vienažodžių terminų daugumą, atsižvelgiant į platesnę vartosenos tradiciją lietuvių fonetikos darbuose, sudaro lietuviški terminai.

Sudėtiniais terminams taip pat būdingas sinonimiškumas, juos sudaro nuo dviejų iki keturių dėmenų, pvz.: *lateralinis friktyvas / šoninis pučiamasis* (angl. *lateral fricative*), *skardusis labioalatalinis aproksimantas / skardusis lūpinis palatalinis sklandusis* (angl. *voiced labial-palatal approximant*). Dalis tokių terminų sudaryti iš lietuviškų ir tarptautinių žodžių, pvz.: *nazalinis sprogimas* (angl. *nasal release*), *lateralinis sprogimas* (angl. *lateral release*), *skardusis alveololateralinis viendūžis / skardusis alveolinis šoninis viendūžis* (angl. *voiced alveolar lateral flap*).

Esama ir tokių sinonimijos atvejų, kai TFA ženklų pavadinimų atitikmenis lietuvių kalba sudaro nevienodos sandaros terminai, plg. vienažodį ir dvižodį terminus, pvz.: *labiodentalinis / lūpinis dantinis* (angl. *labiodental*), *palatalinis / gomurio vidurinis* (angl. *palatal*), *faringalizuotas / labiau ryklinis* (angl. *pharyngealized*), *laminalinis / liežuvio priešakinis* (angl. *laminal*); vienažodį ir trižodį terminus, pvz.: *apikalinis / liežuvio galo priešakinis* (angl. *apical*); dvižodį ir trižodį terminus, pvz.: *alveolopalatalinis pučiamasis / alveolinis palatalinis pučiamasis* (angl. *alveolo-palatal fricatives*); trižodį ir keturžodį terminus, pvz.: *skardusis labioveliarinis aproksimantas / skardusis lūpinis gomurinis sklandusis* (angl. *voiced labial-velar approximant*), *duslusis labioveliarinis pučiamasis / duslusis lūpinis gomurinis pučiamasis* (angl. *voiceless labial-velar fricative*).

Tarptautinei fonetikų bendruomenei teiktą galutinį TFA terminų lietuvių kalba rinkinį sudaro lentelėje paryškinti pagrindiniai TFA terminų variantai (žr. 2 priedą ir TFA LT 2025; TFA LT2 2025). Pagrindinių terminų sąrašė dominuoja: a) lietuviški (65 proc.), o ne sulietuvinti tarptautiniai (35 proc.) terminai; b) vienažodžiai (59 proc.), o ne sudėtiniai (41 proc.) terminai. Tai, be kitų dalykų (tikslumo, aiškumo), lėmė ir įprastesnė jų vartoseną pagrindiniuose fonetikos bei fonologijos darbuose (plg.: Gerullis 1930; Mikalauskaitė 1975; Girdenis 2003; Pakerys 2003; Ambrazevičius, Leskauskaitė 2014; Pakerys 2014; Kazlauskienė 2018; Jaroslavičienė ir kt. 2019; Urbanavičienė ir kt. 2019; Kazlauskienė ir kt. 2023).

⁶ Nagrinėjant terminus, pavyzdžiuose teikiami tik sudedamieji terminų elementai. Visus terminus žr. 2 priede.

⁷ Hibridais straipsnyje laikomi visi terminai, kurių kamiene esama kitų kalbų šaknų arba darybos afiksų (žr.: Kazlauskienė ir kt. 2011: 56; VLE_e ir kt.).

Sulietuvinti tarptautiniai ir lietuviški TFA terminai

Lietuviški TFA terminai

Tik lietuviškų terminų, be jų sulietuvintų atitikmenų, daugiausia yra TFA balsių ir supersegmentinių elementų dalyje, pvz.: *vienadūžis* (angl. *tap or flap*), *spragtelėjimai* (angl. *clicks*); *pagrindinis kirtis* (angl. *primary stress*), *skiemens riba* (angl. *syllable break*), *kylantis* (angl. *rising*) ir kt. (žr. 2 priedą). Didžioji jų dalis jau paplitę ir visuotinai įsigalėję lietuvių fonetikos mokslo darbuose, tačiau kai kuriais atvejais, rengiant TFA rinkinį, reikėjo paieškoti tikslaus lietuviško atitikmens, nes fonetikos darbų autorių variatyviai vartoti keli terminai tai pačiai fonetinei sąvokai pavadinti.

TFA balsių posistemyje esama dviejų atvirumo laipsnių vidutinio pakilimo balsių (angl. *close-mid* ir *open-mid*). Ankstesniuose fonetikų darbuose, tik pradėjus aktyviau remtis TFA garsų klasifikacija, buvo vartoti *pusiau uždaro(jo)*, *pusiau atviro(jo)* balsio terminai (žr.: Jaroslavienė 2015: 1–17; Bakšienė, Čepaitienė 2017: 105–135). Tačiau ilgainiui įsitvirtino lietuviški atitikmenys *vidutinis uždaresnysis* ir *vidutinis atviresnysis* (žr.: Kazlauskienė 2018; Jaroslavienė ir kt. 2019; Bakšienė, Čepaitienė 2024; VLKK K-25), kurie ir teikiami galutiniame TFA rinkinyje.

Rengiant lietuvišką TFA rinkinį, ypač daug diskusijų sukėlė anglų kalbos terminas *clicks*, apibūdinantis tam tikrą nepulmoninių (tariamų ne iškvepiant, o įkvepiant orą) priebalsių grupę, būdingą khoisanų kalbų šeimai, pavyzdžiui, vartojamą agliutinacinėje zulų kalboje⁸ ir artikuliuojamą su tam tikrais spragtelėjimais (Degėsys 2012: 40). Lietuviškoje literatūroje tokie priebalsiai kartais vadinami *čepsimaisiais* (žr. VLE_e). Tačiau terminas *čepsimieji priebalsiai* yra stilistiškai konotuotas, turi metaforinį atspalvį, be to, nevisiškai tiksliai apibūdina šių priebalsių artikuliaciją. Svarstyta teikti ir tiesiog sulietuvintą anglišką žodį *kliksas*, tačiau jis neatitiktų terminų sudarymo efektyvumo principo, pagal kurį teikiamas terminas turįs būti aiškus ir suprantamas bent jau tos srities specialistams (Gaivenis 2002: 96). *Kliksas* net ir lietuvių kalbos fonetikams nekelia asociacijų su specifine priebalsių artikuliacija (spragtelėjimu, taukštelėjimu liežuviu), tad VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisėje buvo svarstoma terminologizuoti lietuviškus žodžius *spragtelėjimai*, *taukštelėjimai*, *pliaukštelėjimai*. Taip pat bandyta ieškoti atitikmenų lotynų kalboje – svarstyti medicinoje vartojami terminai *avulsiniai* / *avulsyviniai*, tačiau ir jie nėra tikslūs, nes labiau apibūdina dalies atsiskyrimą nuo visumos (pvz., dalies kaulo atskilimą, atplyšimą, atsiskyrimą nuo pagrindinės jo dalies). Taigi, šiuo atveju pasirinkta terminologizuoti lietuvišką žodį *spragtelėjimai*. Bendrinės kalbos žodžius paverčiant terminais laikomasi terminų sudarymo grynumo, efektyvumo, ekonomijos principų (Gaivenis 2002: 58; Bielinskienė ir kt. 2014: 137–151; Rutkienė 2015: 56–58).

TFA diakritikų grupėje angliškas terminas *creaky voiced* apibūdina kimią, trūkinėjančią balsio artikuliaciją. Nors lietuvių kalboje tokių sisteminių garsų nesama, bet

⁸ Tyrėjai pažymi, kad zulų kalba turi penkis balsius ir daug priebalsių, pvz.: dantinį [c], pusiau alveolinį [q], alveolinį šoninį [x] ir kt. Priebalsiai gali turėti aspiruotus, skardžiuosius / dusliuosius ir kt. variantus, kurių kiekvienas gali būti tariamas su vadinamaisiais spragtelėjimais ar čepsėjimais (Degėsys 2012: 40; VLE_e).

tokios artikuliacijos atvejų gali pasitaikyti, ypač tarmėse, pavyzdžiui, tariant balsius su žemaičių laužtine priegaide. Šiam apibūdinimui pasirinktas lietuviškas atitikmuo *gergždžiantis skardusis*, nes dalyvinė forma daugelyje žodynų (žr. E. kalba) teikiama būtent balso, garso požymiams nusakyti, be to, šis terminas jau vartotas kitų autorių, apibūdinant lietuvių kalbos intonacijos ypatybes (žr. Kazlauskienė ir kt. 2023: 89)⁹.

Ypač daug lietuviškų fonetikos terminų variavimu esama supersegmentinių vienetų ir prozodijos dalyje. Šių sričių lietuvių kalbotyros darbuose terminai nenusistovėję, prozodijos sritis, ypač lietuvių kalbos intonacija, kiek mažiau tyrinėta, tik pastaraisiais metais atsirado stambesnių prozodijos darbų (Kazlauskienė 2023; Kazlauskienė ir kt. 2023). Vieni iš labiausiai fonetikos veikaluose varijuojančių terminų – frazės pauzių (vidinės, sintagmų ribų ir galinės) riboženkliai [] ir [] įvardijantys pavadinimai. Anglų kalboje šiuos ženklus nusako sudėtiniai keliažodžiai terminai – *minor (foot) group* ir *major (intonation) group*. Pirmajam ženklui [] apibūdinti lietuvių mokslo darbuose dažniausiai vartoti terminai *intonacinio vieneto pauzė / vidinės frazės (sintagmos) pabaiga / sintagmos ribų pauzė*, o antrajam [] – *intonacinio vieneto pabaiga ir frazės pabaiga*. Po diskusijų galutiniame lietuviškame TFA rinkinyje abiem ženkliams nuspręsta teikti analogiškos struktūros trižodžius lietuviškus terminus: *vidinės frazės pabaiga* ir *intonacinės frazės pabaiga*.

Tono kontūro pokyčius nusakanti angliški terminų pora *high rising / low rising* lietuviškai išversta *ryškiai kylantis / silpnai kylantis*, nors dėl pastarojo, svarstant TFA rinkinį, irgi nemažai diskutuota, koks lietuviškas prieveiksmis tiksliausiai atspindėtų menkesnį tono pokyčio laipsnį. Kita tono požymių grupėje esanti angliški terminų pora *extra high / extra low* nusako ne tono kontūro kitimą, o pastovų jo lygį, lietuviškai ji išversta atsisakant tarptautinio žodžio ir taip pat pasitelkiant lietuvišką prieveiksmį – *labai žemas / labai aukštas*. Staigus tono lygio pažemėjimas ar paaukštėjimas TFA angliškame variante apibūdinamas terminais *downstep / upstep*, kuriuos lietuviškai teikiama vadinti *šuoelis žemyn / šuoelis aukštin*; žodis *šuoelis* jau yra tapęs įprastu terminu, žyminčiu koki nors staigų pokytį, vartojamu daugelyje kitų mokslų sričių, plg.: *energijos šuoelis* (fizikoje), *kainų šuoelis* (ekonomikoje) ir kt. (žr. TB).

Frazės intonacijos kreivės kilimui ar kritimui žymėti skirti TFA ženklai [↗] ir [↘] angliškame variante apibūdinami kaip *global rise / global fall*, tačiau juos verčiant atsisakyta tarptautinio žodžio *globalus*, pasirinktas įprastesnis lietuviškas – *bendrasis kilimas / bendrasis kritimas*.

TFA prozodijos dalyje esama angliško termino *linking*, teikiamo su paaiškinimu skliaustuose (*absence of a break*), apibūdinančio diakritiką – lankelį [], transkribuojant dažniausiai vartojamą klitikams prie kirčiuotų žodžių prijungti. Šiam terminui, svarstant

⁹ Lietuviškas TFA terminų rinkinys greičiausiai dar bus tikslinamas, todėl ateityje svarstytinas ir trumpesnis būdvardinis šio termino variantas *gergždus*. Kol kas jis nebuvo svarstomas, nes tokio žodžio neteikia nė vienas lietuvių kalbos žodynas, tačiau plg. *girgždus* „girgždantis, gvergždžiantis“ (žr. E. kalba).

lietuvišką rinkinį, buvo siūlyti keli lietuviški atitikmenys: *jungtis* / *glaudi sąsaja* / *samplaika* ir pan., tačiau galiausiai pasirinktas kalbotyroje įprastesnis (pavyzdžiui, sintaksėje) terminas *šliejimas*, paaiškinimas skliaustuose išverstas kaip *pertrūkio nebuvimas*.

Sulietuvinti tarptautiniai TFA terminai

Kai kurie TFA terminai lietuvių fonetikos darbuose vartojami itin retai, nes lietuvių kalboje nesama tokios artikuliacijos garsų, pavyzdžiui: nėra *nepulmoninių* (angl. *non-pulmonic*), arba *neplautinių*, priebalsių, tariamų ne išpučiant, o įtraukiant orą į plaučius; nėra specifinių balsių, tariamų su [r] atspalviu, kurie būdingi anglų kalbos amerikietiškam variantui (tokių garsų tarimą, vadinamą angl. *rhoticity*, žymi specialus diakritikas), ir pan.

Vienas iš būdų įvardyti lietuvių kalboje naujai atsiradusią fonetinę sąvoką – sulietuvinti tarptautinį terminą¹⁰. Pasirinkus šį kelią, galimi keli variantai: 1) pasiskolinti ištisą tarptautinį terminą (pridedant tik lietuvišką galūnę); 2) pasiskolinti tarptautinę šaknį, o darybos modelį pritaikyti iš lietuvių kalbos; 3) pasiskolinti darybos modelį, o termino šaknį ir afiksus imti iš lietuvių kalbos (žr. Gaivenis 2014: 327; dar plg. Drotvinas 2002: 20). Lietuvinant TFA tarptautinius terminus, dažniausiai buvo pasitelktas antrasis – hibridinis – terminų darybos būdas, kai prie tarptautinės šaknies pridedama lietuviška priesaga¹¹ (plačiau apie TFA rinkinio darybos ypatybes žr. poskyryje „Būdingesni TFA terminų darybos bruožai“). Išsamiau aptarsime kelis retesnius sulietuvintus tarptautinius terminus.

TFA visų kalbų priebalsiai pirmiausia skirstomi į dvi pagrindines grupes: tariamus išpučiant iš plaučių suspausto oro srautą (angl. *pulmonic consonants*) ir artikuliuojamus įtraukiant orą į plaučius (angl. *non-pulmonic consonants*). Pastarieji priebalsiai TFA rinkinyje pagal tarimo būdą skirstomi į tris klases: 1) priebalsiai, kuriuos tariant perteklinis oro slėgis susidaro ne plaučiuose, o balso trakte, gerklose, užvėrus balsaskylę (angl. *ejectives*); 2) priebalsiai, generuojami prie gomurio ir ištariami su specifiniu liežuvio spragtelėjimu, taukštelėjimu (angl. *clicks*; plačiau žr. poskyryje „Lietuviški TFA terminai“); 3) priebalsiai, kuriuos tariant kliūtis įveikiama sprogimu, nukreipiančiu oro srovę ne į išorę, bet į vidų (angl. *implosives*). Visus šiuos lietuvių kalbotyrai menkai pažįstamus garsus nuspręsta įvardyti sulietuvintais tarptautiniais terminais. Minėtoms dviem didžiausioms priebalsių klasėms apibūdinti kaip pagrindiniai pasirinkti terminai *pulmoninis* ir *nepulmoninis* (iš lot. *pulmonis* „plautis“), kurie gerai žinomi, pavyzdžiui, medicinoje¹². Nuspręsta atsisakyti

¹⁰ Sąvoka *sulietuvintas tarptautinis terminas* straipsnyje apibūdinami ir hibridai (pvz., *uvuliarinis*), ir prie lietuvių kalbos gramatinės sistemos priderinti skoliniai (pvz., *kliksas*). Pasirinkta vartoti platesnę reikšmę turintį apibūdinimą *lietuvinimas*, apimančią ir fonetinį, ir gramatinį tarptautinių terminų adaptavimą, plg.: angl. *fricative* / liet. *frikatyvas*; angl. *pharyngeal* / liet. *faringalinis*. Kiti tyrėjai šį reiškinį dar įvardija kaip *gramatinimą* (Drotvinas 2002: 20) arba *adaptavimą* (Kalėdienė 2008: 50–60).

¹¹ Tarptautiniai žodžiai pagal pritaikymą prie lietuvių kalbos sistemos gali būti kelių laipsnių: 1) *neadaptuoti* (nekaitomi); 2) *minimaliai adaptuoti* (pridedami tik baigmenys); 3) *pakankamai adaptuoti* (turintys lietuviškų darybos afiksų) (Kalėdienė 2008: 52). Lietuvinant TFA fonetikos terminus jie buvo adaptuojami pakankamai, t. y. pridedami lietuviški darybos afiksai.

¹² *Pulmonologija* – mokslas, tiriantis plaučius ir jų ligas, žr. TŽŽ 2008: 617.

lietuviškų jų variantų *plautinis* ir *neplautinis*, kad būtų išlaikytas šios terminų grupės sistemiškumas. Nepulmoniniams priebalsiams priskirtos klasės taip pat pavadintos terminais, kurių šaknys lotyniškos kilmės: plg. *ejektyviniai* (iš lot. *ejectio* „išmetimas; išspjovimas“) ir *imploziniai* (iš lot. *implosio* „įmušimas“) priebalsiai¹³.

Dar vienas TFA terminas – *rhoticity* – taip pat apibūdina lietuvių kalbos garsams nebūdingą artikuliaciją, tačiau lietuvių kalbotyroje esama panašių tos pačios šaknies terminų, kilusių iš graikų abėcėlės raidės *ρ* pavadinimo *ro*. Logopedijos specialistai vartoja terminą *rotacizmas* (*reravimas*, *greblavimas*), kuris apibūdina vieną iš dislalijos¹⁴ formų – netaisyklingą [r], [rʲ] tarimą, kai šie garsai praleidžiami, keičiami kitais ([l], [v], [ʋ], [j]) arba tariami iškraipytai (vietoj daugiadūžio ištariamas viendūžis, vietoj virpamojo – gomurinis priebalsis ir pan.)¹⁵ (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993; dar plg. Böhme 2003)¹⁶.

TFA terminas *rhoticity* apibūdina balsių, įgaunančių [r] atspalvį prekonsonantinėje pozicijoje (prieš priebalsį [r]), tarimą. TFA rinkinyje jie žymimi diakritiku – kabliuku [ʀ] už raidės (pvz.: [ɑʀ], [ɜʀ], [əʀ]). Toks tarimas būdingas mandarinų kalbai Kinijoje, taip pat anglų kalbos amerikietiškam variantui, pvz.: *far* „toli“ [fɑʀ], *fur* „kailis“ [fəʀ]¹⁷. Artikuliuojant rotinius balsius gerklėje atsiranda susiaurėjimas, priešakinė burnos ertmė paplatėja, liežuvio užpakalinė dalis atitraukiama gerklų link, o liežuvio galiukas pakeliamas aukštyn. Ši liežuvio padėtis dar vadinama retrofleksine, o kalbos akustikos požiūriu tokiems balsiams būdinga žemesnė trečioji formantė (Trask 2006: 310).

Svarstant TFA rinkinį, terminui *rhoticity* buvo siūlytas lietuviškas atitikmuo *virpėjimas*. Tačiau atsižvelgta į plačią šio termino paradigmą anglų kalboje – kalbotyros terminų žodynuose šalia *rhoticity* vartojami ir *rhotacism*, *rhotacization*, *rhotacized*, *rhotic* (Trask 2006: 310–311; Matthews 2007: 347–348; Crystal 2011: 417). Tai implikuoja didesnę šio termino sklaidą ir lietuviškame kontekste, todėl, kuriant atitikmenį, reikėjo numatyti platesnį jo darybinį potencialą. Tai geriausiai pasiekama pasirinkus hibridinį terminų darybos modelį, kai prie graikiškos kilmės šaknies *rot-* pridedama lietuviška priesaga *-iškumas*. Toks būdas leidžia kurti visą giminiškų terminų paradigmą (plg.: *rotiškumas*, *rotinimas*, *rotizacija*, *rotinis* ir kt.).

¹³ Šie priesagos *-inis* vediniai laikomi hibridais, žr. 7 išnašą.

¹⁴ *Dislalija* – tai fonetinis šnekos sutrikimas, pasireiškiantis kaip nuolatinis kalbos garsų, dažniausiai priebalsių, netaisyklingas tarimas (žr. TB).

¹⁵ Rotacizmas dar skirstomas į kelis tipus: 1) pararotacizmą, kai vietoj [r] tariami [l], [v], [ʋ], [j]; 2) vietoj daugiadūžio [r] ištariamas viendūžis [r]; 3) vietoj alveolinio [r] ištariamas lūpinis [ɾ]; 4) vietoj alveolinio [r] ištariamas gomurinis [u]; 5) vietoj virpamojo [r] ištariamas šoninis [l] (Juškienė 2008: 40).

¹⁶ Rotacizmu taip pat vadinamas istorinis fonetinis reiškinys, būdingas, pavyzdžiui, ankstyvajai lotynų kalbai, kai priebalsis [s], einantis tarp balsių, rotizuojamas, t. y. verčiamas priebalsiu [r], pavyzdžiui, lotynų kalbos daiktavardžio *genus* „giminė“ kilmininkas yra *generis* < *genesis* (TŽŽ 2008: 652; plg.: Trask 2006: 310; Matthews 2007: 347).

¹⁷ Pietvakarių Anglijos dialektuose egzistuoja priešingas *rotinimo* reiškinys, kai [r] išlaikomas ten, kur kitos tarmės jo netaria, pvz.: *tower* „bokštas“, *turn* „pasukti“ (Matthews 2007: 347–348).

Atkreiptinas dėmesys, kad dauguma aptartų sulietuvintų tarptautinių TFA terminų yra lotyniškos kilmės (plg. Gaivenis 2002: 58) – tai užtikrina jų tikslumą, sistemiškumą, objektyvumą ir stilistinį neutralumą. Kaip minėta anksčiau, TFA sulietuvinti atitikmenys daugiausia yra hibridinės darybos ir dažniausiai pasirinkti priebalsiams pavadinti, pvz.: *alveolinis* (angl. *alveolar*), *retrofleksinis* (angl. *retroflex*), *palatoalveolinis* (angl. *palatoalveolar*), *ejektyviniai* (angl. *ejectives*). O lietuviški TFA terminai dažnesni balsių ir prozodinių vienetų dalyje (plačiau žr. poskyryje „Lietuviški TFA terminai“). Toks pasiskirstymas aiškintinas tuo, kad priebalsių artikuliacija glaudžiai susijusi su balso trakto terminija, kurioje dominuoja lotyniškos kilmės terminai, vartojami ir kt. mokslo srityse (medicinoje, logopedijoje ir pan.).

Būdingesni TFA terminų darybos bruožai

Lietuviškame TFA rinkinyje yra 125 nesikartojantys leksiniai vienetai, iš kurių **pirminiai žodžiai** (bent jau tokiais laikytini dabartinės kalbos požiūriu) kartu su išvestinėmis formomis sudaro 21 proc. Dažniausiai jie įeina į sudėtinius keliažodžius terminus, pvz.: *gomurio vidurinis*, *šuoelis žemyn*, *žodžio kirtis* ir pan.

Iš dažnesnių išvestinių formų minėtini įvardžiuotiniai būdvardžiai – dažniausiai tai jau įsigalėję balsių ir priebalsių artikuliacinių savybių pavadinimai, pvz.: *ilgasis*, *sklandusis*, *dushusis*. Išimtį sudaro paprastieji būdvardžiai, vartojami junginiuose su prieveiksniu *labai*, kuris jau pats savaime nurodo išskirtinį būdvardžiu reiškiamos ypatybės laipsnį, pvz.: *labai trumpas*, *labai aukštas*. Kaip terminai teikiama ir keletas aukštesniojo laipsnio prieveiksnių, pvz.: *daugiau suapvalėjęs* / *mažiau suapvalėjęs*, *labiau ryklinis*.

Gausią grupę sudaro dalyvinės formos, jų, kaip TFA terminų sudedamųjų dėmenų, esama įvairių tiek rūšies, tiek laiko atžvilgiu, pvz.: veikiamieji esamojo laiko dalyviai – *kylantis*, *krintantis*, *gergždžiantis*; veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai – *paduslėjęs*, *papriešakėjęs*, *suapvalėjęs* (dėl priešdėlių žr. toliau); neveikiamieji esamojo laiko dalyviai (dažniausiai įvardžiuotiniai) – *sprogstamasis*, *virpamasis*, *pučiamasis*, *negirdimas*; neveikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai – *centruotas*, *palatalizuotas*, *faringalizuotas*, *veliarizuotas* (dėl priesagos *-uoti* žr. toliau).

Tarp sulietuvintų tarptautinių TFA terminų taip pat yra žodžių be aiškių darybos formantų, lietuvinant jiems pridėta tik lietuviška galūnė, pvz.: *frazė*, *tonas* (dar žr. poskyrį „Sulietuvinti tarptautiniai TFA terminai“).

TFA rinkinyje dominuoja įvairių kalbos dalių (daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių, prieveiksnių) **priesagų vediniai**, kartu su svetimakilmes priesagas turinčiais terminais jie sudaro 61 proc. visų leksinių vienetų. Daugiausia tai būdvardžiai, padaryti su labai daria, įvairiomis reikšmėmis pasižyminčia ir terminams ypač būdinga priesaga *-inis* (plačiau žr.: Kniūkšta 1976; DLKG 2005: 210–216), – jų yra net 68 proc. priesaginių vedinių.

Priesagos *-inis* vedinių daugiausia yra tarp konkuruojančių sulietuvintų tarptautinių ir lietuviškų sinonimų. Ši priesaga – dažniausias prie sulietuvintų tarptautinių terminų pridėtas afiksas. Rinkinyje ji dedama tiek prie vienašaknių svetimų kilmės žodžių, pvz.: *alveolinis*

(lot. *alveolus* „lovelis, duobelė“), *palatalinis* (lot. *palatum* „gomurys“); tiek prie turinčių svetimakilmius priešdėlius (greičiausiai kilusius iš prielinksnių), pvz.: *postalveolinis* (lot. *post* „po, už, vėliau“ + *alveolus*), *epiglotalinis* (gr. *epí* „ant, virš, šalia“ + *glōttís* „balsaskylė“); tiek ir prie dvi tarptautines šaknis turinčių žodžių, pvz.: *palatoalveolinis* (lot. *palatum* + *alveolus*), *labioveliarinis* (lot. *labium* „lūpa“ + *velum* „minkštasis gomurys“) ir kt. Nors pastarojo tipo (*sudurtinis kamienas* + *-inis*) daryba lietuvių kalbai nėra labai būdinga (apie tokius lietuviškus TFA terminus žr. toliau), atsižvelgus į tarptautinių pavadinimų paplitimą mokslinio stiliaus tekstuose, kai kurie iš jų vis dėlto buvo pasirinkti kaip vieninteliai teikiami variantai, nes jie plačiai vartojami kalbotyros mokslo veikaluose, kai kuriais atvejais net ir nesama jų lietuviško atitikmens, pavyzdžiui, *retrofleksinis*. Kiti šios rūšies pavadinimai lietuvių fonetikų darbuose pasitaiko retai, jais apibūdinami garsų požymiai lietuvių kalbai nėra būdingi, pvz.: *lingvolabialinis*, *alveololateralinis*. Tokiais atvejais taip pat nuspręsta teikti pirmenybę tarptautiniams terminams, nes jų lietuviški atitikmenys dažnai būtų griozdiškesni, sudėtiniai, kai kur būtų neišvengta ir tų pačių tarptautinių žodžių kartojimosi lietuviškame termine, pvz.: *labiopalatalinis* (plg. *lūpinis palatalinis*), *alveolopalatalinis* (plg. *alveolinis palatalinis*) ir pan.

Tarp lietuviškų TFA terminų taip pat labai gausu priesagos *-inis* vedinių. Dažniausiai tai vediniai iš pirminių daiktavardžių, jau nusistovėję ir aiškūs fonetikos terminai, pvz.: *lūpinis*, *dantinis*, *nosinis* ir pan. Rinkinyje atsisakyta pagrindiniais variantais teikti priešdėlėtus vedinius su priesaga *-inis*, tokius kaip *užalveolinis*, *antgerklinis*¹⁸.

Kitų kalbos dalių ir kitų priesagų vedinių TFA rinkinyje yra vos keletas. Terminų darybai būdinga abstrakčios reikšmės vedinių gausa (plačiau žr. Keinys 1975: 9–14), todėl ir tarp TFA terminų kiek gausesnę grupę sudaro priesagos *-imas* veiksmazodiniai abstraktai, tokie kaip *spragtelėjimas*, *šliejimas*, *nebuvimas*, *kilimas*, *kritimas*, *sprogimas*; ir vienintelis būdvardinis abstraktas, priesagos *-umas* vedinys *rotiškumas*, dėl kurio raiškos, sudarant rinkinį, buvo diskutuota (žr. poskyrį „Sulietuvinti tarptautiniai TFA terminai“). Pastarojo termino darybos pamatas taip pat priesaginis būdvardis *rotiškas*, iki šiol retai sutinkamas lietuvių kalbotyros darbuose, tačiau su priesagomis *-iškas* > *-iškumas* sudarytų fonetikos mokslo terminų esama nemažai, plg.: *vienbalsiškas* / *monoftongiškias* > *vienbalsiškumas* / *monoftongiškumas*, *dvibalsiškas* / *diftongiškias* > *dvibalsiškumas* / *diftongiškumas* ir pan. Taigi, terminas neprieštarauja lietuvių kalbos darybos sistemai, yra paremtas dariomis priesagomis, jo pamatinis būdvardis turi aiškiai išreikštą darybinę reikšmę „panašus į pamatiniu žodžiu pasakytą daiktą“ (DLKG 2005: 207).

Rinkinyje esamarieveiksmių, įeinančių į keliažodžius terminus, padarytų su priesagomis *-(i)ai*, pvz.: *ryškiai kylantis* / *silpnai kylantis*; ir *-yn*, nurodančia krypties reikšmę (plačiau žr. DLKG 2005: 429–431), pvz.: *šuo*lis *žemyn* / *šuo*lis *aukštyn*.

¹⁸ Nors kai kurie tokios darybos kitų sričių terminai įsigalėję vartosenoje, dažniausi iš jų yra su priešdėliais *iki-* ir *prieš-*, plg.: *ikimokyklinis*, *priešlėktuvinis* ir kt. (žr. TB).

Sulietuvintų tarptautinių terminų grupėje nemažai daiktavardžių turi svetimės kilmės priesagas, pvz.: *-antas: vibrantas, aproksimantas; -yvas: friktyvas, efektyvas; -entas: elementas; -ūras: kontūras*.

Atskirai minėtinos sulietuvintos tarptautinės dalyvinės formos, kurių pradiniai veiksmažodžiai padaryti su priesaga *-uoti*, suteikiančia reikšmę „daryti tai ar tokį, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“ (plačiau žr. DLKG 2005: 387–388), pvz.: *aspiruotas, centruotas, veliarizuotas*. Šioje grupėje dviem sinoniminių variantų atvejais pirmenybė teikta tarptautiniams žodžiams, pvz.: *palatalizuotas* (angl. *palatalized*), plg. atitinkamą lietuvišką žodį *paminkštėjęs*, ir *veliarizuotas* (angl. *velarized*), plg. *pakietėjęs*. Šių terminų lietuviški atitikmenys, kaip ir garsų pagrindines ypatybes nusakantys žodžiai *minkštasis, kietasis*, yra metaforiniai, netiesiogiai apibūdinantys jais nusakomų garsų artikuliaciją, o tarptautiniai yra tikslesni, nes nurodo vienos ar kitos rūšies gomurinę artikuliaciją (dar žr. skyrių „TFA terminija ankstesniuose lietuvių fonetikos darbuose“).

Priešdėlių vediniai TFA terminų rinkinyje sudaro 12 proc. visų leksinių vienetų. Tarp jų daugiausia yra dalyvinių formų (dažniausiai veikiamųjų būtojo kartinio laiko dalyvių), kurių pradiniai veiksmažodžiai padaryti su priešdėliu *pa-*, turinčiu darybinę reikšmę „atlikti menkesnį, silpnesnį veiksmą už pamatiniu žodžiu nusakomą veiksmą“ (DLKG 2005: 405). Visi tokio tipo dalyviai yra terminai, apibūdinantys diakritikus, taigi jie žymi tik papildomą, dalinę garso ypatybę, įgyjamą dėl koartikuliacijos, prozodijos ir (ar) kitų veiksmų, mažesniu intensyvumo laipsniu besiskiriančią nuo prigimtinių garso savybių, kurios paprastai įvardijamos pavadinimais (dažniausiai (ne)įvardžiuotinais būdvardžiais) be priešdėlių. Didžioji dalis tokių terminų rinkinyje yra tik lietuviški anglišku žodžių atitikmenys, tarptautinių terminų visai neturima, pvz.: *paduslėjęs* (angl. *voiceless*), plg. *duslusis*¹⁹; *paskardėjęs* (angl. *voiced*), plg. *skardusis*; *papriešakėjęs* (angl. *advanced*), plg. *priešakinis*; *paužpakalėjęs* (angl. *retracted*), plg. *užpakalinis*; *paaukštėjęs* (angl. *raised*), plg. *aukštutinis*; *pažemėjęs* (angl. *lowered*), plg. *žemutinis*.

TFA rinkinyje yra trys lietuviški terminai, turintys priešdėlį *su-*: *suapvalėjęs, sulūpintas* ir *sunosintas*. Priešdėlis *su-* juose nurodo veiksmo ribą, baigtumą, dažniausiai tokios darybos veiksmažodžiams būdinga veiksmo intensyvėjimo, vykimo tam tikro rezultato kryptimi reikšmė, plg.: *apvalėti : suapvalėti, lūpinti : sulūpinti, nosinti : sunosinti* (plačiau žr. DLKG 2005: 402).

Angliškiems terminams *more rounded / less rounded* nuspręsta teikti lietuviškus atitikmenis *daugiau suapvalėjęs / mažiau suapvalėjęs*. Tačiau dėl lietuviškos dalyvinės formos nemažai diskutuota, svarstyti ir kiti galimi variantai: *suapvalintas / sulūpintas / labializuotas*. Angliškoje terminijoje esama dviejų terminų, apibūdinančių lūpų veiklą pagrindinėje ar papildomoje garso artikuliacijoje (koartikuliacijoje), – *rounded* ir *labialized*. Jų reikšmės nėra

¹⁹ Kai kuriais atvejais angliški terminai, nusakantys ir pagrindinę, ir papildomąją garso ypatybę, skamba vienodai, pvz.: angl. *voiced* „skardusis“, „suskardėjęs“ (visiškai asimiliuotas, kai įvyksta diferencinių požymių kaita) ir „paskardėjęs“ (įgijęs tik šiek tiek skardumo požymių, bet fonemų kaita neįvykusi); atitinkamai angl. *voiceless* „duslusis“, „suduslėjęs“ ir „paduslėjęs“.

visiškai vienodos: pirmasis nusako lūpų atkišimą į priekį ir būtent jų suapvalinimą (tai labiausiai būdinga balsiams ir šalia jų esantiems lūpinamiems priebalsiams, pvz., [ʔtu:p^le:]²⁰ ~ *tūpė*), o antrasis gali būti vartojamas ir ta pačia reikšme kaip pirmasis, tačiau jis nurodo bet kokią lūpų veiklą, nebūtinai jų suapvalinimą. Pavyzdžiui, balsiai šalia abilūpių priebalsių [p], [b] yra šiek tiek lūpinami, bet lūpos neapvalinamos: [ʔpa:des] ~ *pādas*, [ʔba:des] ~ *bādas*. Taigi, nuspręsta angliškam terminui *rounded*, nusakančiam papildomą garso požymį²¹, užrašomą diakritiku, parinkti atitikmenį *suapvalėjęs* (veikiamosios rūšies dalyvio forma derinta prie kitų lietuviškų atitikmenų, plg. jau minėtus *paaukštėjęs*, *pažemėjęs*, *papriešakėjęs*, *paužpakalėjęs*). Priešdėlis *su-*, o ne *pa-*, kaip kitiems panašioms diakritikų grupės terminams, pasirinktas dėl to, kad terminas yra sudėtinis, dvižodis, šalia jo yra apvalinimo laipsnį nurodantysrieveiksmiai *daugiau* ir *mažiau*. Tokiu atveju variantas *daugiau paapvalėjęs* / *mažiau paapvalėjęs* nederėtų reikšmės požiūriu, nes *pa-*, kaip minėta, jau ir pats nurodo silpnesnį veiksmą.

Galūnių vedinių TFA sąraše yra labai mažai (6 proc. visų leksinių vienetų), jais laikytini vos keletas terminų, padarytų, kaip ir įprasta tokios darybos žodžiams, iš veiksmažodžių (plačiau žr. Keinys 1979: 155–183), dažniausiai įeinančių į sudėtinius keliažodžius terminus, pvz.: *vidinės frazės pabaiga*, *pertrūkio nebuvimas* ir kt.

Tarp aptariamų lietuviškų terminų randame ir vos kelis (3 proc. visų leksinių vienetų) **dūrybos** būdu sudarytus žodžius, kaip ir įprasta dūriniams, dažniausiai pridedant papildomą darybos afiksą – galūnę. Prie jų galima priskirti tokius palyginti išgalėjusius vartosenoje fonetikos terminus, kaip *abilūpis*, *viendūžis* ir *pusilgis*. Šiek tiek plačiau komentuotinas pirmasis iš jų.

Lūpinę priebalsių artikuliaciją nusakančiam angliškam terminui *bilabial*, kaip labiau paplitusiam vartosenoje, buvo siūlomas lietuviškas atitikmuo, tačiau dėl jo darybinės formos – *abilūpis* ar *abilūpinis* – diskutuota. Forma su priesaga – *abilūpinis* – teikiama A. Kazlauskienės fonetikos vadovėlyje (2018: 50)²², tačiau A. Parkerio fonetikos vadovėlyje (2003: 73) šie priebalsiai apibūdinami kaip *abilūpiei* (*lūpiniai*), o A. Girdenio fonologijos monografijoje (2003: 89) – tik kaip *lūpiniai*. Įvertinus vedinių su priesaga *-inis* darybos rekomendacijas, kad bendrinėje kalboje jų nelinkstama darytis iš dvikamienių žodžių, o dūrinių papildoma darybos priemone laikoma galūnė, pasirinkta forma be priesagos – *abilūpis*, plg.: *kasdienis*, *daugiaplanis*, *naujametis* ir t. t.

²⁰ Dėl transkripcijos TFA rašmenimis žr. VLKK K-25.

²¹ Pagrindinė garso (balsio) lūpinė artikuliacija, žymima ne diakritiku, bet kitokiu ženklu, angliška TFA variante taip pat nusakoma *rounded*, plg. angl. *Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel*. Lietuvių kalbotyros tradicijoje šiuo atveju visuotinai vartojamas terminas *lūpinis*, *lūpiniai balsiai* (atitinkamai *nelūpinis*, *nelūpiniai balsiai*) (žr.: Girdenis 2003: 200; Pakerys 2003: 24; Kazlauskienė 2018: 37 ir kt.). Taigi, minėta frazė išversta taip: *Kai ženklai pateikti poromis, dešinysis reprezentuoja lūpinį balsį*.

²² Vadovėlio autorė svarstant rinkinį pasisakė už priesaginę formą.

IŠVADOS

Aptartąjį TFA terminų rinkinį sudaro sulietuvinti tarptautiniai ir lietuviški terminai, didžiąja dalimi (64 proc.) vartojami sinonimiškai. Šie sinonimai neturi jokių reikšmės atspalvių ir gali būti interpretuojami kaip dubletai. Tokia sinonimija nėra vengtina, ji būdinga ir kitoms mokslo sritims.

Pagal sandarą visame TFA rinkinyje daugiausia esama vienažodžių terminų (57 proc.), o pagal kilmę – vienodai lietuviškų ir tarptautinių terminų. Teikiamame pagrindinių rekomenduojamų vartoti terminų sąrašė vyrauja vienažodžiai (58 proc.) ir lietuviški (65 proc.) terminai.

Tik lietuviški terminai, be jų sulietuvintų tarptautinių atitikmenų, vyrauja TFA balsių ir supersegmentinių elementų dalyje. Didžioji dalis jų jau yra paplitę ir visuotinai įsigalėję lietuvių fonetikos mokslo darbuose. TFA rinkinyje teikiami ir keli nauji anglišku terminų lietuviški atitikmenys.

Sulietuvinti tarptautiniai terminai TFA rinkinyje dažniausiai apibūdina sąvokas, apibrėžiančias lietuvių kalbai nebūdingus ar labai retus fonetinius ypatumus. Lietuvinant TFA tarptautinius terminus, dažniausiai naudotasi hibridiniu darybos modeliu – prie pasiskolintos tarptautinės šaknies pridedama lietuviška priesaga. TFA rinkinyje hibridinė daryba užtikrina terminų stilistinę neutralumą ir padeda išvengti lietuviškiems terminams kartais būdingo metaforiškumo.

Terminų darybos požiūriu aptariamasis TFA rinkinys nėra sudėtingas, jį sudaro mažesnė dalis pirminių žodžių (21 proc. visų leksinių vienetų), dažniausiai įeinančių į sudėtinius terminus, ir gerokai daugiau (79 proc. visų leksinių vienetų) darinių, iš kurių dominuoja universalieji priesagos *-inis* vediniai (68 proc. visų priesaginių vedinių). Kitų priesagų vedinių ir kitais darybos būdais padarytų terminų negausu (iš visų leksinių vienetų 12 proc. sudaro priešdėlių vediniai, 6 proc. – galūnių vediniai, 3 proc. – dūriniai).

Išskirtini svarbesni TFA rinkinio rengimo probleminiai aspektai: 1) tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimų atranka teikiamam pagrindiniam variantui (remtasi įsigalėjimo vartosenoje kriterijumi ir teikta pirmenybė labiau paplitusiam terminui); 2) lietuviškų atitikmenų retesniems angliškiems terminams nebuvimas (terminologizuoti bendrinės kalbos žodžiai; sulietuvinti tarptautiniai terminai); 3) lietuviškų fonetikos terminų įvairavimas kalbotyros darbuose (atsižvelgta į paplitimą vartosenoje ir į terminų aiškumo, tikslumo, ekonomijos principus); 4) fonetikos terminų darybos raiškos variavimas (pasirinkti darybos modeliai, geriausiai atitinkantys lietuvių kalbos darybos sistemą ir didinantys terminų darybinį potencialą, leidžiantys kurti plačią terminų paradigmą).

Apibendrinant analizę, pabrėžtina, kad lietuviškame TFA rinkinyje teikiama nemaža naujų terminų, apibūdinančių retesnius fonetinius reiškinius, todėl tikėtina, kad ateityje jis dar bus tikslinamas, atsižvelgiant į naujausius lietuvių ir užsienio fonetikų tyrimus.

LITERATŪRA

- Albright Robert W. 1958: *The International Phonetic Alphabet: Its Backgrounds and Development*, Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore, and Linguistics, publication 7, Bloomington: Indiana University Press.
- Ambrazevičius Rytis 2011: *Kalbos akustika glaustai* [Language Acoustics Concisely], Kaunas: Technologija.
- Ambrazevičius Rytis, Leskauskaitė Asta 2014: *Priebalsių akustinės ypatybės: palatalizacija ir balsingumas* [Acoustic Characteristics of Consonants: Palatalization and Voicing], Kaunas: Technologija.
- Auksoriūtė Albina, Gaivenytė-Butler Jolanta, Labanauskienė Solvita, Mitkevičienė Asta, Stunžinas Robertas, Umbrasas Alvydas, Zemlevičiūtė Palmira 2018: *Lietuviškos informatikos ir kompiuterijos terminijos tyrimai* [Research into Lithuanian Terminology of Informatics and Computing], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Bacevičiūtė Rima 2008: *Fonetikos terminai: Žodynėlis ir mokomosios užduotys* [Phonetic Terms: Glossary and Educational Tasks], Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Bakšienė Rima 2011: *Fonologijos terminai: žodynėlis ir mokomosios užduotys* [Phonology Terms: Glossary and Educational Tasks], Vilnius: Edukologija.
- Bakšienė Rima, Čepaitienė Agnė 2017: Tarptautinės fonetinės abėcėlės taikymo lietuvių tarmių garsams galimybės [Opportunities for International Phonetic Alphabet Application to the Sounds of Lithuanian Dialects]. – *Baltistica* 52(1), 105–135.
- Bakšienė Rima, Čepaitienė Agnė 2024: *Tarptautinės fonetinės abėcėlės rašmenys lietuvių tarmėtyroje* [International Phonetic Alphabet Characters in Lithuanian Dialectology], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://doi.org/10.35321/e-pub.135.tfa-lietuviu-tarmetyroje>.
- Bakšienė Rima, Čepaitienė Agnė, Jaroslavičienė Jurgita, Urbanavičienė Jolita 2023: Standard Lithuanian. – *Journal of the International Phonetic Association*, 1–31. Available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-the-international-phonetic-association/article/abs/standard-lithuanian/eC7F33eC51FCe-8F7142a63D99C38199D>.
- Bielinskienė Agnė, Kazlauskienė Asta, Rimkutė Erika, Tamošiūnaitė Aurelija 2014: *Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartosena* [Standard Lithuanian Language: Language Norms and Usage], Kaunas: Versus aureus.
- Böhme Gerhard 2003: *Sprach -, Sprech -, Stimm - und Schluckstörungen 1: Klinik* [Language, Speech, Voice and Swallowing Disorders 1: Clinic], Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.

- Būga Kazimieras 1958–1961: *Rinktiniai raštai* 1–3 [Selected Works 1–3], sudarė Z. Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Celiešienė Vilija 2011: Įvairiakilmė sinonimija – dėsningas lietuviškos kompiuterijos terminijos norminimo etapas [Heterogeneous Synonymy: A Regular Stage in the Process of Standardisation of Lithuanian Computer Science Terminology]. – *Santalka: Filologija, Edukologija* 19(1), 25–30.
- Crystal David 2011: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 6th edition, Malden: Blackwell Publishing.
- Degėsys Gediminas 2012: Zulu kalba – kaip Afrikos paukščių čiulbėjimas [The Zulu Language – Like the Chirping of African Birds]. – *Spectrum* 2(17), 38–41.
- DLKG 2005: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* [Grammar of Modern Lithuanian], red. V. Ambrazas, 4-asis papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Drotvinas Vincentas 2002: Ar lietuviški leksikologijos terminai? [Are the Lexicology Terms Lithuanian?]. – *Žmogus ir žodis* I, 18–21.
- Durys Mykolas 1929: *Kalbos mokslo pagrindai* [Fundamentals of Linguistics], Kaunas: Švyturys.
- E. kalba: *Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema „E. kalba“* [Lithuanian Language Resources Information System E-Language]. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/> [žiūrėta 2025-05-25].
- Ekblom Richard 1922: Manuel phonétique de la langue Lituanienne [Phonetic Guide to the Lithuanian Language]. – *Archives d'études orientales* 19, Stockholm: Norstedt.
- Gaivenis Kazimieras 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys* [Lithuanian Terminology: Outline of Theory and Normalisation], Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Gaivenis Kazimieras 2014: *Rinktiniai raštai* [Selected Works], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys 1990: *Kalbotyros terminų žodynas* [Dictionary of Terms of Linguistics], Kaunas: Šviesa.
- Garšvienė Aniceta, Ivoškuvienė Regina 1993: *Logopedija* [Logopedy], Kaunas: Šviesa.
- Gerullis Georg 1930: *Litauische Dialektstudien* [Lithuanian Dialect Studies], Leipzig: Markert & Petters Verlag.
- Girdenis Aleksas 1981: *Fonologija* [Phonology], Vilnius: Mokslo.
- Girdenis Aleksas 2003: *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai* [Theoretical Foundations of Lithuanian Phonology], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- GLJ 1985: *Grammatika litovskogo jazyka* [Grammar of the Lithuanian Language], red. V. Ambrazas, Vilnius: Mokslo.

- HIPA 1999: *Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*, ed. N. Esling, Cambridge: Cambridge University Press.
- hIPA 2018: *Historical charts of the International Phonetic Alphabet*. Available at: https://www.internationalphoneticassociation.org/IPAcharts/IPA_hist/IPA_hist_2018.html.
- IPA 2020: *International Phonetic Alphabet* (revised to 2020). Available at: <https://www.internationalphoneticassociation.org/content/full-ipa-chart> [žiūrėta 2025-05-15].
- IPA charts: *IPA charts in other languages*. Available at: https://www.internationalphoneticassociation.org/IPAcharts/IPA_chart_trans/IPA_charts_T.html [žiūrėta 2025-05-15].
- IPhA: *International Phonetic Association*. Available at: <https://www.internationalphoneticassociation.org/> [žiūrėta 2025-05-15].
- Jaroslaviėnė Jurgita 2015: Lietuvių kalbos trumpųjų ir ilgųjų balsių kiekybės ir kokybės etalonai [Quantity and Quality Targets of the Short and Long Vowels in Standard Lithuanian]. – *Bendrinė kalba* 88, 1–17. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Html/88/Jaroslaviene_bk_88_straipsnis.pdf.
- Jaroslaviėnė Jurgita, Grigorjevs Juris, Urbanavičienė Jolita, Indričane Inese 2019: *Baltų kalbų garsynas XXI a. pradžioje 1: Balsių ir garsų sąveikos instrumentinis tyrimas* [Sounds of the Baltic Languages in the Early 21st Century: An Experimental Study of Vowels and Coarticulation], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://doi.org/10.35321/e-pub.1.baltu-garsynas>.
- Juškienė Gina 2008: *Priešmokyklinio amžiaus vaikų tarimo trūkumai ir fonologinės analizės gebėjimai* [Pronunciation Defects and Phonological Analysis Abilities Preschool Children]: magistro darbas, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Kalėdienė Laima 2008: Tarptautinių daiktavardžių adaptavimas: žodžio galas [Adaptation of International Substantives: the End of Words]. – *Specialybės kalba: terminija ir studijos*, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 50–60.
- Kaulakienė Angelė 2000: Kompiuterijos terminijos sinonimija: yda ar būtinybė [Synonymy in the Terminology of Computer Science: Fault or Necessity]. – *Terminologija* 6, 23–28. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/721/812>.
- Kaulakienė Angelė 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida* [The Development of Lithuanian Physical Terminology], Vilnius: Technika.
- Kazlauskaitė Gita 2000: Lietuviškų ir tarptautinių fonetikos terminų sinonimija [Synonymy of Lithuanian and International Phonetic Terms]. – *Terminologija* 7, 25–31. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/710/801>.

- Kazlauskaitė Rūta 2024: *Fonetika. – Praktinė bendrinės lietuvių kalbos gramatika* [Practical Grammar of Standard Lithuanian], A. Balčiūnienė, A. Drukteinis, R. Kazlauskaitė, J. Vaskelienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kazlauskienė Asta 2018: *Bendrinės lietuvių kalbos fonetikos ir fonologijos pagrindai* [Foundations of Standard Lithuanian Phonetics and Phonology], Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/b558511b-6c9b-47f7-ba28-7e488e8d0a55/content>.
- Kazlauskienė Asta 2023: *Bendrinės lietuvių kalbos skiemo* [The Syllable in the Standard Lithuanian Language], Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kazlauskienė Asta, Dereškevičiūtė Sigita, Sabonytė Regina 2023: *Bendrinės lietuvių kalbos intonacija: frazės centras, ribos ir žymėjimas* [Standard Lithuanian Intonation: Phrase Centre, Boundaries and Marking], Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <https://ebooks.vdu.lt/eb/3160/bendrines-lietuviu-kalbos-intonacija-frazes-centras-ribos-ir-zymejimas/>.
- Kazlauskienė Asta, Rimkutė Erika, Bielinskienė Agnė 2011: *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams* [Common and Professional Language Usage: A Textbook for Higher Education Students], Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:4622103/datastreams/MAIN/content>.
- Keinys Stasys 1967: Lietuvių terminologijos kūrimo apžvalga (iki 1940 m.) [Overview of Lithuanian Terminology Development (Until 1940)]. – *Kalbotyra* 18.
- Keinys Stasys 1975: Priesaginė lietuviškų terminų daryba [Suffixation of Lithuanian Terms]. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16, 7–56.
- Keinys Stasys, 1979: Galūninė terminų daryba [Flexional Derivation of Terms]. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 155–183.
- Keinys Stasys 1980: *Terminologijos abėcėlė* [Alphabet of Terminology], Vilnius: Mokslas.
- Klimavičius Jonas 1975: Tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimija terminografijoje [Synonymy of International and Lithuanian Terms in Terminography]. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16, 91–123.
- Kniūkšta Pranas 1976: *Priesagos -inis būdvardžiai. Daryba, reikšmės, gramatiniai sinonimai* [Adjectives with the -inis Suffix. Formation, Meanings, Grammatical Synonyms], Vilnius: Mokslas.
- LG 2006: *Lithuanian Grammar*, ed. V. Ambrazas, Vilnius: Baltos lankos.
- LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1: Fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis)* [Lithuanian Grammar 1: Phonetics and Morphology (Noun, Adjective, Numeral, Pronoun)], red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis.

- Matthews Peter H. 2007: *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, second edition, Oxford: Oxford University Press.
- Mikalauskaitė Elzbieta 1975: *Lietuvių kalbos fonetikos darbai* [Studies in Lithuanian Phonetics], Vilnius: Mokslas.
- Mitkevičienė Asta 2015: Kai kurie terminų sinonimijos aspektai [Some Aspects of Synonymy of Terms]. – *Terminologija* 22, 39–59. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/518/608>.
- Mitkevičienė Asta 2020: Ar terminų sinonimija yra trūkumas? [Is Synonymy of Terms an Imperfection?] – *Bendrinė kalba* 93, 1–18. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/view/899/1112>.
- Pakerys Antanas 1982: *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija* [The Prosody of Standard Lithuanian], Vilnius: Mokslas.
- Pakerys Antanas 1986: *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika* [The Phonetics of Standard Lithuanian Language], 1-asis leidimas, Vilnius: Mokslas.
- Pakerys Antanas 2003: *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika* [The Phonetics of Standard Lithuanian Language], 3-iasis leidimas, Vilnius: Enciklopedija.
- Pakerys Jurgis 2014: *Kalbos konstruktorius. Įvadinės paskaitos* [Language Constructor. Introductory Lectures], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- PHWL: *The Phonology Of The World's Languages*, Oxford: Oxford University Press. Available at: <https://global.oup.com/academic/content/series/p/the-phonology-of-the-worlds-languages-pwl/?cc=lt&lang=en&>.
- Rimkutė-Ganusauskienė Aušra 2023: *Aprangos pavadinimai: XXI amžiaus 2-ojo dešimtmečio šaltinių pagrindu* [Clothing Names: on the Basis of Sources From the Second Decade of the 21st Century]: mokslo studija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://doi.org/10.35321/e-pub.70.aprangos-pavadinimai>.
- Rutkienė Lina 2015: *Technologijų specialistų profesinė kalba: sistema ir vartoseną* [The Professional Language of Technology Specialists: System and Usage], Vilnius: Technika.
- Stunžinas Robertas 2005: Statybos terminijos sinonimija [Synonymy of Building and Civil Engineering Terminology]. – *Terminologija* 12, 7–26. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/635/726>.
- Svecevičius Bronius 1960: Lietuvių ir anglų kalbų balsių lyginimo klausimu [On the Comparison of Lithuanian and English Vowels]. – *Mokslo darbai: Užsienio kalbos* 9, Vilnius: Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas, 29–48.
- Švageris Evaldas 2022: *Eksperimentinė fonetika* [Experimental Phonetics], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- TB: *Lietuvos Respublikos terminų bankas* [Term Bank of the Republic of Lithuania]. Prieiga internete: <https://terminai.vlkk.lt/> [žiūrėta 2025-05-23].
- TFA LT 2025: *Tarptautinė fonetinė abėcėlė* [The International Phonetic Alphabet]. Prieiga internete: http://dev.internationalphoneticassociation.org/IPAcharts/common_files/pdfs/pdfs_IPA_charts_T/IPA_Kiel_lit.pdf [žiūrėta 2025-05-23].
- TFA LT2 2025: *Tarptautinė fonetinė abėcėlė (interaktyvi)* [The International Phonetic Alphabet (interactive)]. Prieiga internete: http://dev.internationalphoneticassociation.org/IPAcharts/IPA_charts_TI/IPA_charts_TI.html#lit [žiūrėta 2025-05-23].
- Trask Robert L. 2006: *A Dictionary of Phonetics and Phonology*, London, New York: Routledge.
- TŽŽ 2008: *Tarptautinių žodžių žodynas* [Dictionary of International Words], 2-asis leidimas, Vilnius: Alma littera.
- Umbrasas Alvydas 2004: Bendrašakniai dvižodžių teisės terminų sinonimai ir variantai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose [Synonyms and Variants of Conjugate Two-Word Terms of Law in Lithuanian Legal Codes of 1918–1940]. – *Terminologija* 11, 100–118. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/656/747>.
- Urbanavičienė Jolita, Indričė Inese, Jaroslaviėnė Jurgita, Grigorjevs Juris 2019: *Baltų kalbų garsynas XXI a. pradžioje 2: Priebalsių instrumentinis tyrimas* [Sounds of the Baltic Languages in the Early 21st Century: an Experimental Study of Consonants], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://doi.org/10.35321/e-pub.2.baltu-garsynas>.
- Urbanavičienė Jolita, Tapertė Jana 2023: *Baltų kalbų garsynas XXI a. pradžioje 3: Lietuvių ir latvių kalbų sonantų lyginamasis akustinis ir perceptyvus tyrimas* [Sounds of the Baltic Languages in the Early 21st Century: A Comparative Acoustic and Auditory Study of Sonorants], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: https://lki.lt/wp-content/uploads/2023/09/Baltu_kalbu_garsynas_XXI_a_pr._3_knyga_2023.pdf.
- Vaskelaitė Ramunė 2021: Sinoniminės raiškos astrologijos terminijoje priežastys [Reasons of Synonymous Expression in the Terminology of Astrology]. – *Terminologija* 28, 192–224. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/2096/2226>.
- Vaskelaitė Ramunė 2022: *Makroekonomikos terminija: sinonimijos priežastys* [Macroeconomic Terminology: Reasons for Synonymy]: mokslo studija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://doi.org/10.35321/e-pub.46.makroekonomikos-terminija>.

- VLE_e: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [Universal Lithuanian Encyclopedia]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Prieiga internete: <https://www.vle.lt> [žiūrėta 2025-05-30].
- VLKK 2024: *Tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) terminų lietuviškų atitikmenų sąrašas* [List of Lithuanian Equivalents for International Phonetic Alphabet (IPA) Terms]. Prieiga internete: <https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/tartis-ir-kirciavimas/tfa-ipa-terminai?lang=lt> [žiūrėta 2025-05-11].
- VLKK K-25: *Rekomendacija dėl tarptautinės fonetinės abėcėlės pritaikymo bendrinės lietuvių kalbos garsiniams vienetams žymėti* [Recommendation on the Application of the International Phonetic Alphabet to the Phonetic Units of the Standard Lithuanian]. Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/rekomendacija-del-tarptautines-fonetines-abeceles-pritaikymo-bendrines-lietuviu-kalbos-garsiniams-vienetams-zymeti> [žiūrėta 2025-05-11].
- Zemlevičiūtė Palmira 2001: Sinoniminiai „Medicinos enciklopedijos“ terminai [Synonymic Terms of „Medicinos enciklopedija“]. – *Terminologija* 8, 34–39. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/695/786>.

1 priedas. Tarptautinė fonetinė abėcėlė (iš IPA 2020)

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (revised to 2020)

CONSONANTS (PULMONIC)

© 2020 IPA

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b		t d			ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ	n			ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill	ʙ		r						ʀ		
Tap or Flap		ⱱ	ɾ			ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative			ɬ ɮ								
Approximant		ʋ	ɹ			ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant			l			ɭ	ʎ	ʟ			

Symbols to the right in a cell are voiced, to the left are voiceless. Shaded areas denote articulations judged impossible.

CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Clicks	Voiced implosives	Ejectives
◌ [◌] Bilabial	◌ [◌] Bilabial	' Examples:
Dental	◌ [◌] Dental/alveolar	p' Bilabial
! (Post)alveolar	◌ [◌] Palatal	t' Dental/alveolar
≡ Palatoalveolar	◌ [◌] Velar	k' Velar
Alveolar lateral	◌ [◌] Uvular	s' Alveolar fricative

OTHER SYMBOLS

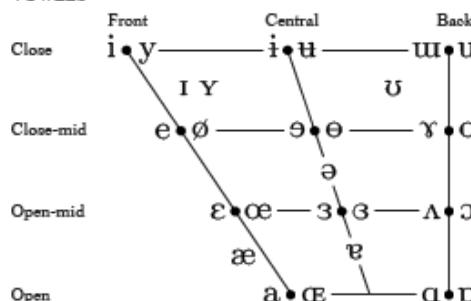
M Voiceless labial-velar fricative	ɕ ʑ Alveolo-palatal fricatives
W Voiced labial-velar approximant	ɭ Voiced alveolar lateral flap
ɥ Voiced labial-palatal approximant	ɥ Simultaneous ɟ and X
H Voiceless epiglottal fricative	
ʕ Voiced epiglottal fricative	Affricates and double articulations
ʔ Epiglottal plosive	can be represented by two symbols
	joined by a tie bar if necessary.

DIACRITICS

◌ ^h Voiceless	<u>n</u> <u>d</u>	◌ ^h Breathy voiced	<u>b</u> <u>a</u>	◌ ^h Dental	<u>t</u> <u>d</u>
◌ Voiced	<u>s</u> <u>t</u>	◌ Creaky voiced	<u>b̥</u> <u>ḁ</u>	◌ ^h Apical	<u>t̪</u> <u>d̪</u>
^h Aspirated	^h t ^h d ^h	◌ ^h Linguallabial	<u>t̠</u> <u>d̠</u>	◌ ^h Laminal	<u>t̟</u> <u>d̟</u>
◌ More rounded	ɔ̹	◌ ^h Labialized	^h t ^h ^h d ^h	◌ ^h Nasalized	<u>ẽ</u>
◌ Less rounded	ɔ̜	◌ ^h Palatalized	^h t ^j ^h d ^j	◌ ^h Nasal release	<u>d̠ⁿ</u>
◌ Advanced	<u>u</u>	◌ ^h Velarized	^h t ^ʷ ^h d ^ʷ	◌ ^h Lateral release	<u>d̠^l</u>
◌ Retracted	<u>ɐ</u>	◌ ^h Pharyngealized	^h tˤ ^h dˤ	◌ ^h No audible release	<u>d̠[̚]</u>
◌ Centralized	<u>ẽ</u>	◌ ^h Velarized or pharyngealized	<u>ɮ</u>		
◌ Mid-centralized	<u>ẽ̞</u>	◌ ^h Raised	<u>e̝</u> (<u>ɹ̝</u> = voiced alveolar fricative)		
◌ Syllabic	<u>n̩</u>	◌ ^h Lowered	<u>e̞</u> (<u>β̞</u> = voiced bilabial approximant)		
◌ Non-syllabic	<u>e̯</u>	◌ ^h Advanced Tongue Root	<u>e̟</u>		
◌ Rhoticity	ɹ ^h ɹ̥	◌ ^h Retracted Tongue Root	<u>e̠</u>		

Some diacritics may be placed above a symbol with a descender, e.g. $\dot{\eta}$

VOWELS

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel.

SUPRASEGMENTALS

	Primary stress	,founə ¹ tɪʃən
	Secondary stress	
ː	Long	eː
ˑ	Half-long	eˑ
◌	Extra-short	ɐ
	Minor (foot) group	
	Major (intonation) group	
.	Syllable break	ɹi.ækt
	Linking (absence of a break)	

TONES AND WORD ACCENTS

LEVEL		CONTOUR	
ě or é	Extra high	ě or é	Rising
é	High	ê	Falling
ē	Mid	ě	High rising
è	Low	ě	Low rising
ě	Extra low	ě	Rising-falling
↓	Downstep	↗	Global rise
↑	Upstep	↘	Global fall

2 priedas. Tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) terminų lietuviškų atitikmenų sąrašas

Originalus TFA (IPA) terminas	Sulietuvintas tarptautinis terminas	Lietuviškas terminas
CONSONANTS (PULMONIC)	PRIEBALSIAI (PULMONINIAI)	PRIEBALSIAI (PLAUTINIAI)
bilabial	bilabialinis	abilūpis
labiodental	labiodentalinis	lūpinis dantinis
dental	dentalinis	dantinis
alveolar	alveolinis	
postalveolar	postalveolinis	užalveolinis
retroflex	retrofleksinis	
palatal	palatalinis	gomurio vidurinis
velar	veliarinis	gomurio užpakalinis
uvular	uvuliarinis	liežuvėlinis
pharyngeal	faringalinis	ryklinis
glottal	glotalinis	gerklinis
plosive	eksplozinis	sprogstamasis
nasal	nazalinis	nosinis
trill	vibrantas	virpamasis
tap or flap		viendūžis
fricative	frikatyvas	pučiamasis
lateral fricative	lateralinis frikatyvas	šoninis pučiamasis
approximant	aproksimantas	sklandusis
lateral approximant	lateralinis aproksimantas	šoninis aproksimantas
CONSONANTS (NON-PULMONIC)	PRIEBALSIAI (NEPULMONINIAI)	PRIEBALSIAI (NEPLAUTINIAI)
clicks		spragtelėjimai
bilabial	bilabialinis	abilūpis
dental	dentalinis	dantinis
(post)alveolar	(post)alveolinis	(už)alveolinis
palatoalveolar	palatoalveolinis	
alveolar lateral	alveolinis lateralinis	alveolinis šoninis
voiced implosives	skardieji imploziniai	
bilabial	bilabialinis	abilūpis
dental/alveolar	dentalinis / alveolinis	dantinis / alveolinis
palatal	palatalinis	gomurio vidurinis
velar	veliarinis	gomurio užpakalinis
uvular	uvuliarinis	liežuvėlinis
ejectives	ejektyviniai	
bilabial	bilabialinis	abilūpis
dental/alveolar	dentalinis / alveolinis	dantinis / alveolinis
velar	veliarinis	gomurio užpakalinis
alveolar fricative	alveolinis frikatyvas	alveolinis pučiamasis
OTHER SYMBOLS		KITI ŽENKLAI

voiceless labial-velar fricative	duslusis labioveliarinis pučiamasis	duslusis lūpinis gomurinis pučiamasis
voiced labial-velar approximant	skardusis labioveliarinis aproksimantas	skardusis lūpinis gomurinis sklandusis
voiced labial-palatal approximant	skardusis labiopalatalinis aproksimantas	skardusis lūpinis palatalinis sklandusis
voiceless epiglottal fricative	duslusis epiglotalinis pučiamasis	duslusis antgerklinis pučiamasis
voiced epiglottal fricative	skardusis epiglotalinis pučiamasis	skardusis antgerklinis pučiamasis
epiglottal plosive	epiglotalinis sprogstamasis	antgerklinis sprogstamasis
alveolo-palatal fricatives	alveolopalatalinis pučiamasis	alveolinis palatalinis pučiamasis
voiced alveolar lateral flap	skardusis alveololateralinis viendūžis	skardusis alveolinis šoninis viendūžis
simultaneous ʃ and x	simultaninis	
VOWELS		BALSIAI
close		uždarasis
close-mid		vidutinis uždaresnysis
open-mid		vidutinis atviresnysis
open		atvirasis
front		priešakinis
central	centrinis	vidurinis
back		užpakalinis
SUPRASEGMENTALS	SUPERSEGMENTINIAI ELEMENTAI	
primary stress		pagrindinis kirtis
secondary stress		šalutinis kirtis
long		ilgasis
half-long		pusilgis
extra-short		labai trumpas
minor (foot) group		vidinės frazės pabaiga
major (intonation) group		intonacinės frazės pabaiga
syllable break		skiemens riba
linking (absence of a break)		šliejimas (pertrūkio nebuvimas)
tones and word accents		tonai ir žodžio kirčiai
level		lygis
contour	kontūras	
extra high		labai aukštas
high		aukštas
mid		vidutinis
low		žemas
extra low		labai žemas
downstep		šuolis aukštyn
upstep		šuolis žemyn
rising		kylantis

falling		krintantis
high rising		ryškiai kylantis
low rising		silpnai kylantis
rising-falling		kylantis-krintantis
global rise		bendrasis kilimas
global fall		bendrasis kritimas
DIACRITICS	DIAKRITIKAI	
voiceless		paduslėjęs
voiced		paskardėjęs
aspirated	aspiruotas	
more rounded		daugiau suapvalėjęs
less rounded		mažiau suapvalėjęs
advanced		papriešakėjęs
retracted		paužpakalėjęs
centralized	centruotas	
mid-centralized	vidutinis centruotas	
syllabic	silabinis	skiemeninis
non-syllabic	nesilabinis	neskiemeninis
rhoticity	rotiškumas	
breathy voiced		kimus skardusis
creaky voiced		gergždžiantis skardusis
linguolabial	lingvolabialinis	liežuvio lūpinis
labialized	labializuotas	sulūpintas
palatalized	palatalizuotas	paminkštėjęs
velarized	veliarizuotas	paketėjęs
pharyngealized	faringalizuotas	labiau ryklinis
dental	dentalinis	dantinis
apical	apikalinis	liežuvio galo priešakinis
laminal	laminalinis	liežuvio priešakinis
nasalized	nazalizuotas	sunosintas
nasal release	nazalinis sprogimas	nosinis sprogimas
lateral release	lateralinis sprogimas	šoninis sprogimas
no audible release		negirdimas sprogimas
velarized or pharyngealized	veliarizuotas ar faringalizuotas	labiau gomurinis ar labiau ryklinis
raised		paukštėjęs
lowered		pažemėjęs
advanced tongue root		papriešakėjusi liežuvio šaknis
retracted tongue root		paužpakalėjusi liežuvio šaknis